

## Rondje Notel en Straten

We gaan door het prachtige buitengebied van Oirschot wandelen of fietsen en bezoeken de buurtschappen Notel en Straten. Deze buurtschappen zijn gelegen tussen de dorpskern van Oirschot en de grens met Best. Het is oorspronkelijk een agrarisch gebied met hoger gelegen vruchtbare gronden in het zuiden en lagere beemden en weilanden in het noorden. Dat hadden de Romeinen ook ontdekt. Van hen zijn restanten van een gebouw nabij het huidige Sint-Antoniuskapelletje gevonden. In deze buurtschappen lagen al in de veertiende eeuw drie leengoederen, er was een armenhoeve en er stond een windmolen. In de vijftiende eeuw stond er al een kapelletje en in de achttiende eeuw kwam er een basisschool en weer een eeuw later stonden er twee windmolens en opende men een boterfabriekje. We starten onze toeristische tocht op de grens van de dorpskern met de Notel, maar eerst iets over de gemeentelijk indeling van weleer.

### Herdgangen

Oirschot bestond tot de invoering van het kadaster in 1832 uit vijf herdgangen. De Kerkhof vormde het centrum, Spoorдонk, Hedel, Notel en Straten lagen in het uitgestrekte buitengebied. Het waren min of meer autonome buurtschappen met elk een vertegenwoordiger (achtman), die optrad bij gewichtige dorpsbeslissingen en belast was met de belastingheffing in zijn buurtschap. Bij de bestuurlijke hervormingen na de Franse tijd werden de achtmannen vervangen door een gemeenteraad en bij de invoering van het kadaster in 1832 werd er in de meeste gevallen ook geen strikt onderscheid in de eeuwenoude herdgangen meer gemaakt. Formeel waren er daardoor geen herdgangen meer, maar de oude benamingen in het buitengebied leven tot aan de dag van vandaag voort.



Vierpoort op rotonde Kempenweg

### De Vierpoort

We beginnen ons rondje Notel en Straten bij de kruising Sint Jorisstraat-van Tuldenstraat met de Kempenweg. Hier staan we precies op de grens van de oorspronkelijke herdgangen de Kerkhof en de Notel. Deze grens werd gevormd door een natuurlijke afwatering “de Lerp” en is hier en daar nog bovengronds te zien.

Het kunstwerk op de rotonde, “de Vierpoort” genaamd, is vervaardigd door de kunstenaar Hugo Vrijdag. Het is 7,30 m. hoog en bestaat uit 2 staanders met elk 14 steenelementen, die de kenmerkende draaiing vormen. Aan de binnenzijde zien we ornamenten met het eikenblad, dat voor “Oirschot monument in het groen” en de baars voor “de drie Beerzen” staat. “Poort” verwijst naar het tegenover liggende winkel- en sociaal cultureel centrum, dat in 2003 werd geopend en de “Vier” naar de vier windrichtingen.

We slaan linksaf en volgen de Kempenweg, nagenoeg over de oude grens, tot aan de Korenaar en slaan daar rechtsaf.

### De Korenaar

Na een paar honderd meter zien we rechts een imposante windmolen. Deze stelling of gaanderijmolen werd in 1857 gebouwd, in 1957 gerestaureerd, waarna hij zijn huidige naam “de Korenaar” kreeg. Bij de woningbouw in de Notel vanaf 1975 kregen de omliggende straten van

deze molen een naam die naar onderdelen van een stellingmolen verwijzen, zoals bovenwiel, kruibok, luiwerk enz.

In Oirschot stonden tot het midden van de negentiende eeuw twee windmolens en een watermolen. Deze bestonden al in de veertiende eeuw. De Spoordonkse watermolen staat nog steeds op zijn oorspronkelijke locatie. De "Kerkhofse molen", de voorganger van "de Korenaar" stond destijds nabij het viaduct Kempenweg-A58 en de derde, "de Stratense molen" stond oorspronkelijk aan de zuidzijde van het Wilhelminakanaal, tegenover de Braken en vanaf het midden van de negentiende eeuw aan de Bestseweg op de grens met Best. De Kerkhofse en Stratense molen waren geen stellingmolens, maar standaardmolens. Het kenmerkende verschil met een stellingmolen is dat bij standaardmolens het hele molenhuis op de wind gezet moet worden, terwijl bij een stellingmolen de kap met de wieken kan draaien.

We volgen de Korenaar tot aan het einde van deze straat en zien aan de overkant een pad, destijds Heesdijk geheten. Het is nu een doodlopend paadje, maar liep vroeger parallel aan de Schansstraat tot aan de Heldersestraat, waar we straks nog even om zullen kijken en in gedachten dit pad tot hier gaan volgen en ons realiseren dat je over dit pad nagenoeg rechtstreeks bij de kerk uitkwam.



Windmolen in de Notel lang voor hij de Korenaar werd gedoopt



De feestelijke opening van de harde wegen op 22 oktober 1958 in de Notel en Straten

We slaan nu linksaf en vervolgen ons rondje over voormalige gruiswegen met slakken van de Budelse zinkfabriek met aan weerszijden populieren. Wie van nostalgie houdt; ons hele rondje zal zich denkbeeldig over dergelijke wegen tot het midden van de jaren vijftig van de vorige eeuw voltrekken.

### **Boterfabriekje**

Op nummer 45 staat een voormalig boterfabriekje, dat in 1898 gebouwd werd. Het was in die tijd niet het enige kleinschalige boterfabriekje. In Oirschot stonden er in die tijd vier. In 1911 werd de vereniging

"Coöperatieve Stoomzuivelfabriek Sint-Odulphus" opgericht en verdwenen deze kleinschalige boterfabriekjes. De vereniging bouwde in de Gasthuisstraat, hoek Oude Grintweg, een nieuwe boterfabriek.

We gaan verder en gaan rechtsaf de Schansstraat in.

### **Schansstraat**

De eerste vraag die zich aandient is ongetwijfeld de naam van deze straat. Bij een schans denken we al snel aan een verdedigingswerk bij een belegering van een stad. Daar is hier echter geen sprake van. Hier ging het om een aarden wal met bomen en struikgewas om vee en gewassen tegen groot wild, zoals herten, wilde zwijnen en wolven, te beschermen. De schans waar deze straat naar genoemd is lag links van de Schansstraat op de grens met nog onontgonnen woeste gronden.

Wat u ongetwijfeld al is opgevallen is dat een aantal boerderijen ver van de weg staan en dat ze met de achterkant naar de Schansstraat staan. Haal even de Heesdijk aan het einde van de Korenaar terug in uw gedachten en je begrijpt deze merkwaardige situatie. De Heesdijk liep

destijds voor deze boerderijen door en kwam nagenoeg rechtstreeks bij de kerk uit. We staan even stil bij nummer 11 en gaan even heel ver terug in de tijd. Oorspronkelijk was deze hoeve omgracht en we weten dat de eerste vermelding al van 1312 is. Toen werd deze hoeve "het goed van Herzele" genoemd. Het was een leengoed dat door de hertog van Brabant tegen vorstelijke vergoedingen werd verpacht. De naam Pannehoef komen we voor het eerst in 1769 tegen als de zieke Gijsbert Beekmans zijn testament opmaakt. Hij woont dan samen met zijn broer Cornelis op deze boerderij. In de zijgevel zitten vier jaarankers met het jaartal 1683 en op het dak aan de voorkant staat in gekleurde pannen de naam "Pannehoef".

We gaan weer verder en staan even stil bij de boerderij net voorbij de S-bocht op nummer 16. Dit is of beter gezegd was de "Armenhoef". Ook deze boerderij kent een eeuwenoude geschiedenis. In de vijftiende eeuw werd deze "het goed ter Dommelen" genoemd. Een naam die verwijst naar de eigenaar in die tijd, de priester Jan van Dommelen, die voor 1425 het eeuwige voor het tijdelijke had omgewisseld. De hoeve komt in 1457 in handen van Rutger Rutgers Vos, die deze na zijn overlijden vermaakt aan "de Tafel van de H. Geest" en daarmee in het bezit komt van de armenzorg in Oirschot.



De Pannehoef vanaf het Heezepad. Foto Frans Adriaanse

Als er in de jaren zeventig van de vorige eeuw gronden voor woningbouw door de gemeente verworven moeten worden, wordt de "Armenhoef" aan particulieren verkocht.

We vervolgen ons rondje en passeren rechts een straat de Bleek en realiseren ons dat we nu de Notel verlaten en aankomen in het buurtschap Straten. We slaan rechtsaf en kijken bij de kruising met de Heldersestraat nog even in gedachten terug naar de Armenhoef en Pannehoef, die we nu virtueel aan de voorkant passeren. Aan de overkant zien we een markante boerderij waar vroeger "de Papketel" was gevestigd, waar men naast een borreltje ook een bordje pap kon nuttigen. Wie nog een extra rondje wil maken zou hier linksaf kunnen slaan en aan het einde van deze straat weer linksaf de Lopensestraat vervolgen tot aan het landgoed "Heerenbeek", dat in de veertiende eeuw door de hertog van Brabant aan de Abdij van Park, nabij Leuven, in leen werd gegeven. We gaan rechtdoor en vervolgen onze weg in de Fransman tot aan de kruising met de Liempsedijk en slaan nu rechtsaf de Pallande in.

### **Concentratie oude boerderijen**

In de Pallande zien we rechts en links grotere en kleinere boerderijen staan, die geen agrarische functie meer hebben en meestal nu als woonboerderij in gebruik zijn. In de scherpe bocht naar links staat ook een historisch bekende boerderij, in de volksmond "t Hüfke" genoemd. De oorspronkelijke naam was "Jegershoeve", genoemd naar de oorspronkelijke adellijke eigenaar, jonker de Jeger. Deze familie bezat ook een pachthoeve in het buurtschap Hedel. Even verderop zien we rechts een groot landbouwgebied met in de verte Oirschot met 'zonne skonne torre'. Bij de splitsing een eindje verderop houden we rechts aan en kijken even bij het Sint-Antoniuskapelletje binnen.



Het Sint-Antoniuskapelletje in Straten

### Het Sint-Antoniuskapelletje

U staat nu op een wonderbaarlijke plek. Lang, heel lang geleden, werden dorpen en steden van tijd tot tijd geteisterd door de zwarte dood of builenpest. Men stond machteloos en de mensen waren wanhopig. Op een gegeven moment stond op de plek waar nu het kapelletje staat een onbekend wit paard te grazen. Niemand wist waar het vandaan kwam of wie de eigenaar was. Het werd ingespannen om overleden pestlijders naar hun laatste rustplaats te brengen. Uit huizen waar men met dit paard overledenen ophaalde verdween de pest. Uit dankbaarheid werd dit kapelletje gebouwd, dat er al voor

1480 gestaan moet hebben. In 1853 werd op de oude fundamenten het huidige kapelletje gebouwd.

Achter de huizen rechts van de ingang zijn resten van een Romeinse bebouwing gevonden. Het is niet uitgesloten dat bij de bouw van het Mariakerkje op 't Vrijthof restanten hiervan gebruikt zijn. Sommigen beweren zelfs dat in deze buurt Oirschot is ontstaan.

We gaan weer verder en zien een eindje verderop een eindje van de weg een markante boerderij liggen, "de Tromphoeve" en even verderop nog een paar boerderijen vlak bij elkaar. Met een verrekijker zou je over de akkers achter deze boerderijen "de Pannenhoef" en "Armenhoef" zien liggen.



Schoolklas voor de Stratense school omstreeks 1915

### Stratense School

Het huis links op nummer 6 was vroeger het schoolhuis, dat in 1791 als school en woning voor de enige onderwijzer in gebruik werd genomen. In 1883 werd er een nieuwe school met twee

lokalen aan het voormalige schoolhuis gebouwd. De eerste vrouwelijke burgemeester van Nederland, Truus Beliën, wordt op 1 juli 1921 de derde leerkracht op de Stratense school. Op school zaten zowel jongens als meisjes en daarmee was Straten zijn tijd ver vooruit. Het volgende huis was vroeger een kruidenierswinkel en het huis daarnaast een boterfabriekje, zoals we dat in de Notel ook al gezien hebben. Aan de overkant werd in 1956 de nieuwe Sint-Antoniusschool geopend, nu "Dalton Kindcentrum AvontuurRijk". In de hal van deze school heeft Albert Troost een prachtige muurschildering aangebracht waarop het vervoer van dode pestlijders was te zien. Helaas is deze muurschildering nu achter een houten wand verborgen. Even verderop passeren we de grens met buurtschap de Notel en zien rechts een prachtig Woon-Zorgcomplex, Groot Bijsterveld genaamd.

### **Bijsterveld**

De eerst bekende vermelding is ook, net als die van "de Pannenhoef" van 1312. En ook dit gerieflijk optrekje kent een hele rijke geschiedenis en men mag veronderstellen dat de Pannenhoef en Armenhoef verband houden met een domeinhoeve, die hier tussenin gevestigd was. Laten we een sprong in de geschiedenis maken. Op 24 oktober 1758 koopt Lodewijk Jan Baptist Sweerts de Landas Groot-Bijsterveld. Naast een herenhuis met stallen, schuren, hoven en erven bestond het goed ook uit twee boerderijen en diverse landerijen. In 1772 liet hij het herenhuis door een nieuw vervangen, het huidige statige middengedeelte van het Woon- en Zorgcomplex. Vanaf 1821 werd het door verschillende beleggers gekocht, kwam er een kostschool en kochten de Paters Montfortanen Bijsterveld in 1903. Zij vestigden er een grootseminarie (priesteropleiding) en bouwden de rechter- en linkervleugel en de kapel. In 2009 verkopen de paters Bijsterveld en in mei 2020 kan het als Woon-Zorgcomplex geopend worden.

### **Laatste rondje**

We vervolgen ons rondje Notel en Straten door de Oude Bestseweg. Daar realiseren we ons dat waar nu bungalows staan vroeger ook een paar grote boerderijen stonden. Aan het einde van deze straat slaan we rechtsaf en volgen deze straat door de van Tuldstraat en zien in de verte ons startpunt, "de Vierpoort". Stel je nou eens voor dat we 50 jaar terug zouden kunnen kijken. Dan zouden we over de korenvelden heen de windmolen in de verte kunnen zien staan en aan de rand hiervan de vele grote en kleinere boerderijen.